

Poglavje 1

Oskrba svinj za pripust

Milena Kovač, Janja Urankar, Špela Malovrh

1.1 Uvod

Obdobje, ko so svinje v pripustišču je praviloma kratko, vendar precej vpliva na produktivnost tako živali kot oskrbovalcev. Povsem napačno bi bilo meriti produktivnost le po številu opravljenih del, npr. številu pripustu ali osemenitev. Že precej časa se produktivnost človeka, merjasca in svinje meri le z deležem uspešnih pripustov - deležem prasitev - in velikostjo gnezda. Da bi odkrili slabosti pri delu, smo preverjali uspešnost dela osemenjevalcev ob dela prostih dneh, ko je bilo manj nadzora in so želeli delo hitreje opraviti. Na kmetijah pohitijo z delom ob konicah pri setvi ali žetvi, ko jih priganja tudi delo na polju, ali morda ob gradnjah. Ker so kmetije manjše, z analizami rezultatov na posameznih kmetijah težko potrdimo padeč prireje, kar pa ne pomeni, da je učinek na končni rezultat manjši. Prav nasprotno obstaja nevarnost, da bo rejec delo poenostavljal tudi drugače, ne samo kadar bo v stiski s časom.

Pripust oziroma osemenitev je eno najzahtevnejših rejskih opravil pri reji plemenskih svinj. Delo mora biti opravljeno ob pravem času. Oskrbovalec tako opravil ne sme prestaviti niti za dan ali dva. To lahko pomeni kasnejše bukanje, zamujen pripust in pregonitev, slabše odkrivanje nebreh svinj ali manjše gnezdo. Za opravila si je tudi potrebno vzeti dovolj časa. Težko je prenašati standarde iz tujine v slovenske razmere, zaradi neprimerljive velikosti rej, uvedene tehnologije in izkušenosti oskrbovalca. V večjih rejah, kjer že dalj časa izvajajo priporočene postopke, pridobi oskrbovalec več znanja in več praktičnih izkušenj. Tako porabi lahko manj časa kot oskrbovalec, ki opravila šele posodablja. Vseeno pa se nam zdi zanimiva informacija, da za oskrbo potrebuje izurjen oskrbovalec v povprečju na svinjo letno toliko učinkovitih delovnih ur, kot bi želel imeti odstavljenih pujskov. Tako bi rejec, ki želi prirediti odstavljen pujske po primerljivih stroških kot v tujini, moral vzrediti okrog 30 odstavljenih pujskov. Tako mora za svinjo porabiti 30 učinkovitih delovnih ur letno ali 5 min. dnevno. Pri 50 svinjah bi se izurjen oskrbovalec moral zadržati v hlevu povprečno 4 ure in 15 min. Ta čas ne vključuje ročnega krmljenja svinj, priprave na delo ali pospravljanje, niti ni enakomerno porazdeljen preko reprodukcijskega ciklusa. Največ časa se porabi okrog pripusta in prasitve.

Kakovost opravljenih del ob pripustu nedvomno vpliva na stroške prireje, ki jih prikazujemo s porabo krmnih dni, in na prihodek, ki ga ponazarja velikost gnezda. Na številnih naših kmetijah velik del stroškov predstavljajo neproduktivni dnevi, ki so posledica zakasnelega pripusta, neuspešnega odkrivanja pripustov ali zavlačevanje izločitve nebreh svinj. Zavedati se moramo, da so cilj velika gnezda (nad 12 pujskov v gnezdu), visok delež prasitev (nad 80 %) in kratke neproduktivne faze (manj kot 20 dni na svinjo letno), zato vsakršno sklepanje kompromisov lahko samo poslabša učinkovitost in poveča nezadovoljstvo.

V prispevku smo opisali oskrbo svinj v pripustišču. Pri opisu smo zajeli tako klimatske pogoje kot tudi tehnologijo krmljenja, ki jo prilagajamo posameznim fazam reprodukcijskega ciklusa. Hkrati pa poudarjamo, da je za uspeh ključen rejec, predvsem preko ravnanja z živalmi, sprejemanja pravih odločitev ter spremljanja rezultatov pripustov.

1.2 Primerna klima v pripustišču

Primerna temperatura v pripustišču je od 18 do 22°C. Če je kotec nastlan s slamo, je lahko temperatura nižja za 2°C. Kadar je v kotcu prevroče, svinje izgubijo tek in se slabše bukajo. V sončnih dneh se lahko na izpustih svinje na soncu tudi opečejo, zato poskrbimo za zaščito pred neposrednim soncem. Pripustišča tako raje umestimo v hladnejši del hleva, saj svinjam bolj ugaja hlad kot toplota. Pri prenizkih temperaturah energijo v krmi porabijo tudi za vzdrževanje toplote. Pozimi lahko v kotech težave povzročajo tudi zmrznjena in drseča tla, čemur se poskušamo izogniti. Pravzaprav smemo zaključiti, da je lahko v pripustišču nekoliko hladneje, pomembno je le, da so tla suha in nastlana.

Z ventilacijo ali zračenjem moramo uravnavati vlago, odvajamo odvečno toploto in škodljive pline (amonijak) iz hleva, v hlev pa dobimo svež zrak. Vlago moramo držati pod 80 %, saj so v nasprotnem primeru tla mokra in spolzka. Za pripustišča in čakališča so primerni tudi hlevi z zunanjo klimo.

1.3 Osvetlitev v pripustišču

Oddelki v hlevu, v katerem pripuščamo ali osemenjujemo svinje, morajo biti svetli. Osvetlitev najmanj 40 luxov, ki jo zahtevata tako evropska (2008/120/ES, 2009) kot slovenska (ULRS, 2010) zakonodaja, omogoča človeku branje časopisa. Meritve opravljamo na višini oči svinje brez dodatnega prižiganja luči ob preverjanju. Predpisane minimalne zahteve omogočajo oskrbovalcem živali enostavnejše delo in omogočajo boljše počutje živali, ker lahko izražajo vrsti in fiziološkemu statusu specifično obnašanje.

Dokaj enostavno, že s prižiganjem luči, je mogoče zagotoviti osvetlitev, ki je potrebna človeku za ugotavljanje znakov bukanja. Težje pa je zadovoljiti fiziološke potrebe svinj. Svinje morajo biti vsak dan 16 ur izpostavljene svetlobi okrog 200 luxov (Christiansen, 2010), nekateri raziskovalci omenjajo, da je zadostna tudi nekoliko manjša osvetlitev med 100 in 150 lux, kar povzemajo tudi priporočila ali celo standardi za dobro počutje v nekaterih državah. Meja ni postavljena zaradi kapric, ampak je potrebna zaradi učinka na izločanje spolnih hormonov. Pomanjkanje svetlobe je lahko pomemben vzrok za izostanek bukanja in celo vzdrževanja brestosti, zlasti v času kratkega dne od septembra do februarja. Tudi v naših rejah, kjer so pripustišča temna, so pogosti izostanki bukanja in povečano število pregonjenih svinj. V pripustišču zato ne smemo skopariti s svetlobo.

Ob gradnji poskrbimo, da so pripustišča svetla, čistimo tudi steklene površine, da vzdržujemo propustnost svetlobe. Tako velja storiti kar največ, da koristimo naravno osvetlitev.

Pripustišča opremimo tudi z dodatno osvetlitvijo, s katero zagotovimo primerno osvetljevanje v obdobjih s krajšim dnevom ali slabšo vidljivostjo (daljša oblačnost ali megla). Za pripustišča in čakališča so primerni tudi hlevi z zunanjo klimo, da le preprečimo zamrzovanje vode in tal. Sodobna tehnika omogoča, da se luči prižigajo in ugašajo po potrebi oz. vnaprej določenem programu. Tudi pri izbiri svetil upoštevamo specifične pogoje v svinjarkih. V nobeni kmetijski dejavnosti ne naletimo na tako visoko vsebnost korozivnih plinov (amonijak) in vlage (izhlapevanje urina). Tako za dodatno osvetljevanje izbiramo med svetili iz odpornejših materialov, z manjšo porabo energije, enostavnejšo namestitvijo in trajnostjo tudi v zahtevnejših pogojih v hlevih za prašiče.

1.4 Uhlevitev merjascev

Kotce za merjasce smo do sedaj načrtovali v pripustišču. Ker je stimulacija estrusa in spodbujanje privolitvenega refleksa učinkovitejša, če je kontakt z merjascem lahko tudi omejen, se priporoča uhlevitev merjascev ločeno od svinj, ki jih pripravljamo na pripust, vendar dovolj blizu, da je ravnanje z merjascem enostavno. Merjašček kotec mora biti dovolj velik, da se v njem enostavno obrača. Površina naj bi znašala najmanj 6 m^2 , najkrajša stranica pa preseglala dolžino 2.4 m . Kotec mora zagotavljati nemoteno gibanje in obračanje merjasca. Izpust je zaželen, vendar se ne upošteva pri minimalni površini kotca. Kadar pripust opravljamo v merjaščevem kotcu, mora biti kotec večji še za dodatne 4 m^2 . Prav tako pripusta ni mogoče izvajati na ozkem hodniku. Prostor za merjasca mora biti svetel, preprečujemo ekstremne temperature, tla morajo biti suha in neдрseča.

Prisotnost merjasca za stimulacijo estrusa lahko zagotovimo tako, da ob kotcih, kjer so odstavljene svinje uhlevljene individualno, pregradimo hodnik. Tako gibanje merjasca omejimo na tisto skupino svinj, ki jih moramo stimulirati. Stimulacija je učinkovitejša, če so svinje uhlevljene na sosednjih stojiščih. Pri tem moramo predvideti, da omogočimo za vse svinje nosni kontakt. Tako se mora merjasec sprehajati pred glavami svinj.

Pri skupinski uhlevitvi uredimo dodaten, začasen kotec za merjasca, če je pri tem lahko v stiku preko pregrade z vsemi svinjami, ki jih želimo stimulirati. Merjascem uredimo stalne kotce tako, da nimajo stalnega stika s svinjami v pripustišču, a imajo enostaven dostop do njih. Bolje je, da je merjasec prisoten le nekaj ur in ga kasneje vrnemo v njegov stalni kotec. Pri skupinski reji ali prosti individualni reji svinj ni potrebno paziti, kje uredimo prostor za merjasca, saj se svinje lahko obračajo in bodo že same našle najprimernejše mesto ali način kontakta. Zanimiva je tudi rešitev, ko merjasec stimulira svinje na izpustu, z možnostjo zapiranja izhoda merjasca na izpust. Tako merjasca ni potrebno premeščati. Pri prireji pujskov za pitanje lahko merjasca spuščamo kar med svinje. Vse svinje potem osemenimo s semenom merjascev istega genotipa, kot je merjasec, ki ga uporabljamo za stimulacijo. Osemenitev pa pripišemo mešanemu semenu.

Pregrade med kotci s svinjami in hodnikom ali kotcem z merjascem morajo v času stimulacije preprečiti, da jih živali preskočijo, zato so primernejše pokončne kot vodoravne prečke. Iz istega vzroka se izogibamo tudi poševnih pregrad.

Če imamo na razpolago več merjascev, jih primerno pri stimulaciji uporabljati izmenično. Kontakt svinje z merjascem ob naravnem pripustu ali osemenjevanju ne prispeva k stimulaciji pojava estrusa, saj je le-ta že nastopil.

Pri osemenjevanju merjasca lahko uporabimo le za stimulacijo desetih svinj ali dveh skupin. To pri veliki večini naših kmetij zadošča. Med dvema skupinama mora merjasec imeti zadosten premor. V večjih rejah se zato priporočajo dodatni merjasci za stimulacijo estrusa ali spodbujanje privolitvenega refleksa.

1.5 Krmljenje in napajanje

Pri krmljenju svinj opazamo, da na naših kmetijah pogosto želijo zmanjšati stroške prav pri oskrbi plemenskih svinj. Po grobi oceni je na več kmetijah neustrezna sestava krme že za svinje v laktaciji in tudi po odstavitvi, prav tako pa je pogosto neustrezna tudi količina krme. Oskrbo svinj s krmo najboljše presojava z oceno kondicije svinj.

Pri prehrani svinj moramo paziti na sestavo in količino krmne mešanice ter na razporeditev obrokov. Kadar se priporoča krmljenje po volji, moramo pokladati krmo v več manjših obrokih, saj s tem zagotovimo, da je sveža in se ne navleče neprijetnih vonjav iz okolja. Pri restriktivnem krmljenju svinj je dobro uporabiti manj kakovostno krmo z več voluminozne krme, da svinje dobijo občutek sitosti. Kadar to ni mogoče, poskrbimo, da jih krmimo enkrat dnevno obilno, in jih ob drugem času čimmanj motimo. Tako moramo svinje z različnim načinom krmljenja ločevati po oddelkih. V nasprotnem primeru uhlevitev spodbuja k poenostavljanju in zanemarjanju potreb svinj v različnih proizvodnih fazah, po drugi strani pa lahko svinjam, ki jih restriktivno krmimo, povzročamo dodaten stres ob krmljenju svinj z večjimi potrebami. V prispevku bomo opozorili le na nekaj osnovnih pravil, ki so pri plemenskih svinjah pogosto spregledani. Da bo za svinje res dobro poskrbljeno, se je najbolje obrniti na strokovnjaka za prehrano.

1.6 Kondicija svinj

Priporočljivo je redno spremljanje kondicije svinje, saj je le-ta izredno pomembna za uspešnost pripustov. Na kmetijah se pogosto zgodi, da kondicija ob koncu (podaljšane) laktacije ni ustrezna. Svinja v primerni kondiciji se bo pravočasno bukala in sicer okrog petega dne po odstavitvi. Ob slabi kondiciji svinje se interim obdobje podaljša za nekaj dni, pri zelo suhih svinjah estrus lahko zakasni tudi za mesec in več. Ker kondicije svinj ne ocenjujemo sistematično, ne moremo trditev potrditi z rezultati. Zakasnitev ali izostanek bukanja otežuje načrtovanje pripustov, kar je predpogoj za enostavnejše uravnavanje črede ob sledečih dogodkih in za kreiranje skupin svinj za naselitev čakališča.

V tem obdobju moramo biti pozorni, da so svinje primerno oskrbljene in tako ohranijo primerno kondicijo. Pri nas rejci dostikrat prepričajo, da je normalno, če svinje zelo shujšajo. Vsekakor izgubijo na masi, vendar pa morajo biti ob odstavitvi v primerni plemenski kondi-

ciji. Pretiranemu hujšanju so izpostavljene predvsem prvesnice, ker ob prvi prasitvi še niso popolnoma odrasle in potrebujejo hranila tudi za svojo rast.

Za ustrezno kondicijo svinje ob odstavitvi je pomemben program krmljenja v času zadnje brejosti in predhodne laktacije. Preobilno krmljenje v času brejosti povzroči zmanjšanje ješčnosti v času laktacije in prekomerno izgubo telesnih rezerv. Svinje, ki bodo prasile predebele, bodo v laktaciji močno poslabšale telesno kondicijo. Tudi preskromno krmljenje v času brejosti povzroči slabo kondicijo svinje že ob prasitvi in poslabšanje v času laktacije.

Kondicija je lahko še posebej neustrezna pri prvesnicah, zlasti ko so bile mladice pripuščene prelahke in so skotile večja gnezda. Prvesnica lahko tako shujša, da jo je nesmiselno zadržati v reji.

1.7 Krmljenje v laktaciji

V času laktacije moramo še posebej skrbno svinje oskrbeti s krmo in vodo. Pujskov ne smemo odstavljati pred starostjo 28 dni. Do 7 dni lahko skrajšamo dobo sesanja, če imamo razpoložljivo prazno, čisto in razkuženo vzrejališče, kjer lahko vzdržujemo primerno klimo in tekače primerno oskrbujemo. Na kmetijah priporočamo, da se pujske odstavi stare med 28 in 35 dni, svinjam po prvi prasitvi pa laktacijo celo podaljšamo za nekaj dni (do enega tedna).

V času laktacije od drugega tedna pokladamo svinjam zadostne količine krme za doječe svinje (vsaj 7 kg/dan) odlične kakovosti. Krmni obroki naj bodo skrbno sestavljeni, razdeljeni na več manjših obrokov in enakomerno razporejeni preko dneva, saj tako povečamo konzumacijo. Tako zagotovimo večji delež krme za sintezo mleka in ohranimo primerno kondicijo svinje po odstavitvi.

Pri krmljenju svinj v laktaciji moramo tako paziti na sestavo in količino zaužite krme. Poudariti moramo, da laktacija ni čas, ko lahko pri krmi kaj prihranimo. Krmni obroki morajo biti skrbno sestavljeni in razporejeni preko dneva. Tako krmimo svinje najmanj zjutraj, opoldne in zvečer, čeprav se priporoča tudi do pet obrokov enakomerno razporejenih preko dneva. Zlasti če so korita majhna, je potrebno uvesti še dodatne obroke. V kolikor imajo svinje na voljo vedno svežo krmo, jo zaradi večkratnega krmljenja tudi več zaužijejo.

Da to dosežemo, poskrbimo, da v prasilišču za svinje ni pretoplo, da krmo razdelimo na več manjših obrokov, izboljšamo krmno mešanico, izberemo dober krmilnik in ga vsakodnevno očistimo. Na kmetijah pogosto vidimo tudi premajhna korita ali korita, ki omogočajo velik raztros krme. Svinje v laktaciji še vedno krmimo samo dvakrat, čeprav se priporoča tudi do pet obrokov enakomerno razporejenih preko dneva. Krma mora biti kakovostna in nikakor ne poskušamo varčevati krme v tej fazi proizvodnje. Krmljenje vpliva tako na potek reprodukcijskega ciklusa pri svinji kot na velikost gnezda pri naslednji prasitvi.

Krma v koritu še vedno ni dokaz, da smo svinjo zadostno nakrmili. Pri nepravilno razporejenem krmljenju se lahko krma umaže in navzame neprijetnega vonja. Če krmilnikov ne čistimo, se v kotih lahko zadržuje navlažena krma, ki začne plesniti. Tako je veliko boljše obroke čimbolj enakomerno razporediti preko dneva in svinje večkrat krmiti. Imeti morajo

tudi dovolj vode. Napajalniki morajo biti pritrjeni na primernem, lahko dostopnem mestu, biti morajo primerne velikosti in z zadostnim pretokom. V času laktacije, zlasti pa po porodu, svinje potrebujejo veliko količino vode.

Zauživanje krme bo neprimerno tudi v ogreth hlevih. V prasiliščih morajo biti hlevi hladni, pujskom pa pripravimo primerno ogreta gnezda. Zaradi pogostejših obiskov, večje frekvence krme, vzdrževanja klime in higijene se pravzaprav zahteva, da so prasilišča ločena od ostalih objektov za svinje ali pujske s stenami.

Pri svinjah, ki preveč shujšajo, bukanje po odstavitvi precej zaostane. Da do tega ne bi prišlo, pujske odstavimo v petem tednu starosti ali celo prej, če imamo primerno urejeno vzrejo. Druga možnost je, da iz velikih gnezd ob rojstvu nekaj pujskov prestavimo v manjša gnezda. Z obema ukrepoma poskušamo svinjo razbremeniti. Pri izenačevanju gnezd moramo upoštevati tudi pripravljenost svinje na laktacijo. Mlajše svinje in svinje s slabo kondicijo ne smemo preobremenjevati. V urejenih rejah shujšane svinje izločijo. Do pripusta svinje še vedno obilno krmimo, ker lahko pričakujemo večje število ovuliranih jajčec.

V laktaciji moramo zagotoviti, da svinja ne shujša preveč, z naslednjimi ukrepi

- da svinja dobi kakovostno krmo po volji z več kot 14.2 MJ DE/kg in vsaj 1 % lizina,
- da poskrbimo za pogoje, v katerih je zauživanje krme veliko,
- da pokladamo krmo v več (tudi v petih) obrokih,
- da razbremenimo svinjo.

1.8 Krmljenje v interim obdobju

Pred pripustom svinje krmimo obilno, da dosežemo t.i. "flushing" učinek. Po odstavitvi svinjam obrok zmanjšamo, saj tudi resorbcija mleka predstavlja pomemben vir hranil.

"Flushing" učinek se odraža v

- bolj izrazitem estrusu,
- povečanem številu ovuliranih jajčec,
- izboljšani kakovosti ovuliranih jajčec in
- skrajšanem interim obdobju, kar ima tudi ugoden učinek na velikost gnezda.

Da bi svinjo uspešneje presušili, jo na dan odstavitve in dan po tem ne krmimo. Drugi dan ji namenimo le 1.0 kg do 1.5 kg krme, naslednje dni pa svinje krmimo obilno, da dosežemo "flushing" učinek. Svinje krmimo s krmo za doječe svinje in jo celo obogatimo s krmo za

tekače. S tem dosežemo bolj izrazite znake bukanja, povečamo število in boljšo kakovost ovuliranih jajčec. Istočasno skrajšamo interim obdobje in na koncu brejosti lahko pričakujemo večje število živorojenih pujskov. Na dan (četrti dan), ko se svinje prično bukati, so nemirne in izgubijo tek, tako lahko ustrezno zmanjšamo obrok.

Ob krmljenju spremljamo porabo krme in pazimo, da krma ne ostaja v koritu. Zaostala krma se hitro navleče neprijetnega vonja, kar odvrča svinje od žretja. Navlaženi ostanki tudi hitro splesnijo, kar lahko ne samo zmanjša zauživanje, ampak povzroča različne težave s prebavo.

Program krmljenja med odstavitvijo in pripustom

- dan pred odstavitvijo krmimo samo dopoldan
- na dan odstavitve (sreda) nič
- drugi dan (četrtek) 1-1.5 kg krme,
- tretji (petek) in četrti (sobota) dan po volji (obogatitev z 2 kg groverja)
- v nedeljo praviloma ne bodo žrle (izgubijo tek).

1.9 Krmljenje po pripustu

Po pripustu so svinje krmljene v skladu s telesno kondicijo. Obrok v prvih štirih tednih po pripustu naj bi zadoščal, da svinje ne občutijo lakote ali pomanjkanja posameznih hranil. Pri prvesnicah naj bi bilo ugnezdenje uspešnejše pri zmanjšanih obrokih krme, pri starejših svinjah niso potrdili, da bi bilo zmanjšanje obroka potrebno. Razlike med starostnima skupinama svinj niso znali pojasniti. Namesto večjega zmanjševanja obrokov krme je primernejše krmljenje skromnejše in s tem lahko tudi cenejše krme, kar lahko dosežemo z vključevanjem večjih količin voluminozne krme v obroke. S tem dosežemo občutek sitosti, hkrati pa zadržimo ješčnost svinj. Kljub temu je potrebno pri vključevanju voluminozne krme v obroke upoštevati njeno hranilno vrednost, da so potrebe zadovoljene, a ne presežene. Namesto voluminozne krme lahko svinjam nastilamo slamo ali jo pokladamo v jaslji. Z njo se svinje zamotijo in jo žvečijo, kar spodbudi občutek varnosti in dobro počutje. Poskrbimo tudi za svinje, ki so v slabši kondiciji. Tako lahko suhim svinjam odmerimo nekoliko večjo količino krme na individualnih stojščih, jih ročno dokrmljujemo ali pa jih naselimo bliže k viru krme.

Individualno krmljenje je lažje izvedljivo pri individualni uhlevitvi, saj lahko z individualnim doziranjem ali razporeditvijo svinj pri tekočem krmljenju odmerimo potrebno količino krme. Pri skupinskem uhlevljanju lahko svinje s slabšo kondicijo združimo v posebno skupino, jih osamimo v individualni kotec ali zaščitimo z zaporo v skupinskem kotcu. V slednjem primeru bomo svinjo lahko vrnili v skupino. Do zelo oslavljenih svinj pa ne bi smelo priti - take ob koncu laktacije izločimo.

Zmanjšanje obroka po pripustu je pomembno predvsem pri svinjah v prvi zaporedni prasnici zaradi boljšega ugnezdenja zarodkov. Pri zmanjševanju obrokov v prvem mesecu po pripustu moramo preprečiti, da bi svinje bile pod kakršnekoli stresom zaradi lakote, mraza, vročine, strahu, transporta, agresije ali hrupa. Svinjam lahko pokladamo krmo z več vlaknine ali pa je svinjam pokladamo slamo, mrvo ali travo. Pri obrokih upoštevamo hranilno vrednost vlaknine, da ne prekoračimo normativov. Tako zadovoljijo potrebo po žvečenju in dobijo občutek sitosti. Zaradi polnih prebavil bodo v laktaciji lahko zauživale večje količine krme.

1.10 Oskrba z vodo

Svinja potrebuje tudi zadostno količino vode. Zlasti v prasilišču morajo napajalniki omogočati večji pretok, saj svinje potrebujejo večje količine vode, pri pitju pa nikakor niso potrpežljive. Dotok vode v nipel napajalniku mora pri svinjah znašati najmanj 6 do 8 l/min. Dotok lahko izmerimo s priročnim merjenjem: v 10 s mora priteči 1 do 1.3 l vode. Svinje morajo imeti stalen dostop do pitne vode, kar pomeni dan in noč ne glede na sistem krmljenja. Vsekakor pa odsvetujemo ročno napajanje prašičev, še posebej plemenskih svinj. Pomanjkanje vode je lahko vzrok za številne probleme v čredi, zato je potrebno redno pregledovanje napajalnikov in pretokov vode. Hkrati je potrebno opazovati živali, da bi pravočasno opazili morebitno žejo.

1.11 Ravnanje s svinjami

Pri ravnanju s svinjami ne smemo biti nasilni ali jih zanemarjati. Svinje se na primerno ravnanje odzovejo z boljšim rezultatom. Ob pripustu je kontakt človeka in svinje zelo pogost. Ob strahu do človeka bo v čredi več tihega ali vsaj spregledanega bukanja, to pa ima neposredno vpliv na gospodarnost reje, saj se reprodukcijski cikel podaljša za 21 dni. Več bo v reji tudi živali z večjim številom neproduktivnih dni, izločitev zaradi reprodukcijskih vzrokov in drugih negativnih učinkov. Pri slabem ali ignorantskem obnašanju človeka do živali dobimo slabše rezultate tudi pri uspešnosti pripustov in velikosti gnezda. Vzrok je lahko v nezadostnem opazovanju živali in prepoznavanju znakov, hitro in površno opravljenem delu ali v strahu živali. Bolje je poskrbeti, da živali s človekom nimajo slabih izkušenj in jih na delo z njimi navajamo že v času vzreje. Ogovarjanje, dotikanje, opozarjanje na prihod v hlev, preganjanje brez električnih priganjal in grobega ravnanja bodo zmanjšale strah pred človekom. Prašiči so po naravi zvedavi in raziskovalni, brez vzroka niso prestrašeni. Tudi dostopnost naravnih materialov za zaposlitev, kjer je na prvem mestu slama ali seno, pripomore k dobremu počutju, preprečevanju apatij in s tem ustvarjamo manj stresno okolje za prašiče.

Ko plemenski podmladek in plemenske prašiče razvajamo, dosežemo:

- lažje rokovanje z njimi pri oskrbi, premikanju, merjenju temperature, zdravljenju, ugotavljanju brejost, preverjanju na brejost, pri pomoči ob prasnici itd.,

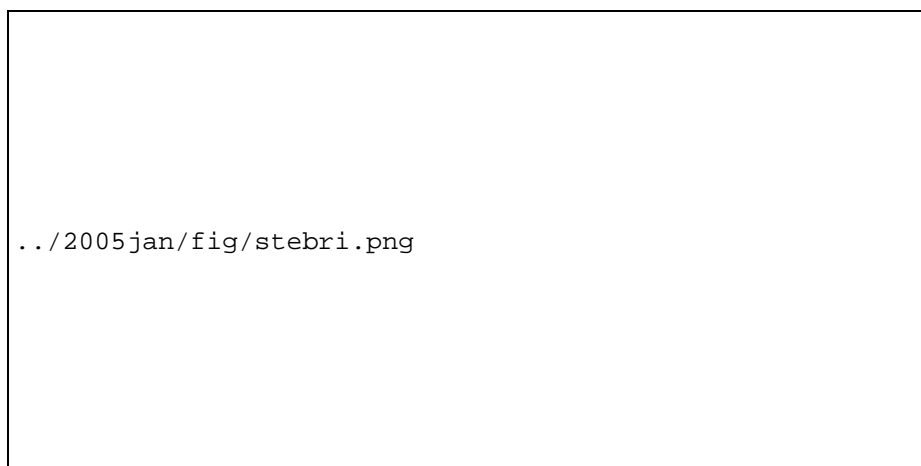

- nemoteno približevanje človeka in opazovanje živali,
- boljše proizvodne rezultate.

Stres lahko povzroča tudi strah ali nemir, mraz oziroma vročina, agresija sovrstnic ali človeka itd. Primerna oskrba je pomembna za dobro ugnazdenje zarodkov na steno maternice.

1.12 Vloga rejca

Vlogo rejca lahko utemeljimo kar s prisposodbo na spodnjem prikazu (slika 1), ki je vzeta iz knjige English in sod. (1982). Tako avtor poudarja, da je rejec nosilni steber v prašičerejski proizvodnji, ostali so bolj ali manj le podporni, saj rejec najpomembnejše odločitve sprejema tudi na drugih področjih. Še bolj je vloga rejca poudarjena v novejši literaturi. Tako je tudi pri dogajanjih okrog pripusta. V veliki meri je rejec - oskrbovalec kriv za morebitni neuspeh pripusta ali zaslužen za uspeh, predvsem pa bo sam žel rezultate svojih odločitev in dela.

Slika 1: Pozabljeni steber pri reji prašičev(English in sod., 1982)

Oskrbovalec mora v delu z živalmi uživati, saj je le to zagotovilo, da bodo z njimi primerno ravnali. Svoje zanimanje bo nadgrajeval z različnimi oblikami tudi neformalnega izobraževanja in usposabljanja. Tako bo pridobil več znanj in izkušenj ter jih bo prenašal v prakso. Predvsem pa se bo naučil opazovati živali in prepoznavati telesno govorico. Živali z obnašanjem in izgledom pokažejo na pomanjkljivosti v reji. Dober oskrbovalec dovolj zgodaj prepozna znake obolelosti, nelagodja ali drugih težav in tako dovolj zgodaj prepreči večji padec v prireji.

Ne glede na to ali je oskrbovalec zaposlen delavec, lastnik ali družinski član, velja vanj tudi vlagati. Pomembno je, da zagotovimo primerno opremo, kakor tudi zdravo, zdržno in varno

delovno okolje. V urejenem hlevu, v katerem se oskrbovalec dobro počuti, bo tudi z večjim veseljem čistil in vzdrževal. Med dobre delovne pogoje prištevamo tudi dobro vzdušje v delovnem kolektivu oz. družini. Delitev obveznosti, ureditev nadomeščanja in počitnic prav gotovo vpliva na oskrbovalce spodbudno. Motivacijo povečujemo ne samo z denarnim nagrajevanjem, ampak tudi s sodelovanjem, postavljanjem skupnih ciljev in delitvijo zaslug pri dosežkih. V nekoliko večjih rejah je možna tudi specializacija za posamezna opravila, kjer se lahko posamezniki še posebej izkažejo.

Odnos med oskrbovalcem in živaljo

- Izberemo dobre delavce, ki
  - imajo radi živali,
  - so dobri z živalmi in
  - radi delajo z njimi.
- Jih izobražujemo, da si pridobijo več znanja.
- Jim omogočimo usposabljanje, da si pridobijo veščine.
- Omogočimo dobre delovne pogoje s tem, da jim
  - zagotovimo primerno opremo,
  - zdravo in varno okolje ter
  - spodbujamo dobro vzdušje v delovnem kolektivu (družini).
- Skrbimo za motivacijo oskrbnikov živali, da
  - najdejo zadovoljstvo v poklicu,
  - gojijo dobro razpoloženje in predanost delu ter
  - omogočimo izmenjavo izkušenj.

Oskrbovalec dobiva tudi vse več nalog. Tako v slovenskih rejah spodbujamo uvajanje nekaterih novih opravil: pregled svinj pred odstavitvijo, sinhronizacijo odstavljanja, stimulacijo estrusa, večjo stopnjo biovarnosti. Toda novosti naši rejci zelo počasi in nezaupanjem sprejemajo. Neradi se odločajo za spremembe, četudi prinašajo boljše rezultate pri prireji in tudi izboljšan ekonomski učinek. Z odprtjem trga znotraj Evropske Unije se je stanje v naši prašičereji precej spremenilo. Hkrati smo pridobili bolezn, ki jim nismo bili kos, znašli smo se sredi neorganiziranega trga in povečano ponudbo uspešnejših prašičerejskih držav. Tako se ne moremo več zanašati na tradicijo pri oskrbi živali in moramo vnašati preverjene novosti.

Že pred tem smo pisali o vlogi rejca, nekaj pa bomo še v nadaljevanju. Tule pa lahko zaključimo, da je nepogrešljiv tako pri naravnem pripustu kot pri osemenjevanju.

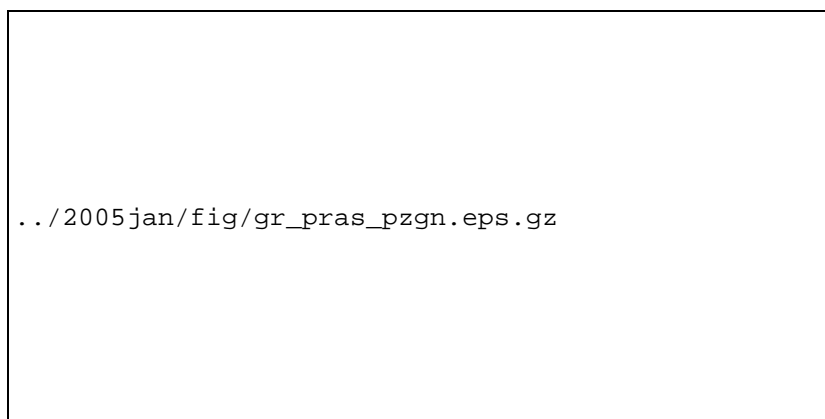
1.13 Vodenje evidence

Evidence moramo voditi, da lahko spremljamo realizacijo in korigiramo plane v prireji, organiziramo delo in spremljamo produktivnost posameznih živali. Dokumentacije za spremljanje plodnosti svinj tu ne bomo omenjali, saj je podrobno opisana v rejskem programu (Kovač in Malovrh, 2010), je pa jasno, da je nujna, če želimo preveriti produktivnost živali ali osemenjevalcev.

Rejci se morajo obnašati poslovno in tudi plemenske živali obravnavati kot delavce. V vsakem delovnem okolju imajo postavljene neke norme in sistem spremljanja dela vsakega zaposlenega. Le kadar poznamo naše delavce in njihov trud, lahko pridne nagradimo, slabe pa kaznujemo. Tudi pri prašičih moramo tako ravnati. Kadar je rezultat v kolektivu slab, je odgovoren tisti, ki ga vodi. V podjetjih bi morali neuspešno vodstvo zamenjati, na kmetiji pa je učinkovita le opustitev slabih razvad. Ena od razvad je pisanje dogodkov na cigaretnih škatle, stenske koledarje ali hlačnice. Podatki morajo biti tako urejeni, da je enostavno spremljati neugodne izide po pripustu, vpliv merjasca ali oskrbovalca na uspešnost pripustov in velikost gnezda. Najti je potrebno svinje, ki imajo težave v reprodukciji ipd. Papir in računalnik ne bosta sicer rešila problemov, sta pa orodji, s katerimi lažje pridemo težavam do dna. Tako mora rejska dokumentacija omogočiti vodenje. Koristno pa je, da podatke združimo z drugimi rejci in tako omogočimo dobre primerjalne analize z drugimi rejci ali standardi (Ule in sod., 2009, 2011).

Omenili bomo posebnosti, ki bi jih veljalo v rejah z osemenjevanjem dodatno beležiti. Predpostavili smo, da rejci že vodijo osnovno rejsko dokumentacijo, kamor vpisujejo vse pripuste in izide po pripustu. V naših rejah ni povsod tako. Če se dogodki ne beležijo, pravzaprav ne more nihče pomagati. Splošne nasvete je sicer enostavneje deliti, ker lahko vsak zrecitira vse, kar so do sedaj napisali. Konkretnega predloga za odpravo napak pa ne more nihče dati, kadar napake niso evidentirane.

Pri uporabi merjascev, tako pri naravnem pripustu kot pri osemenjevanju, je nujno voditi evidenco skokov, da jih ne preobremenimo. Priporočljivo je oceniti libido, pri osemenjevanju pa še ocene semena. Zlasti v večjih čredah le na ta način dobimo informacije o slabši plodnosti (slika 2), pojavljanju neplodnih obdobjih in o kakovosti semena. Pri pripravi semena je dobro opisati način priprave doz (po šifrantu) in število pripravljenih doz.

Slika 2: Povezava med uspešnostjo pripustov in številom živorojenih pujskov pri starih svinjah

Priložili smo rezultate iz slovenskih kontroliranih kmetij pri starih svinjah (slika 2). Tako pri deležu prasitev kot velikosti gnezda vidimo prevelik razpon. V prašičereji pričakujemo visok delež prasitev (nad 82 %). Rej s takim rezultatom je malo, zato lahko mirno rečemo, da svinj ne znamo dobro pripuščati. Slabi rezultati so tudi pri naravnem pripustu. Prav tako ne moremo biti zadovoljni pri velikosti gnezda. Le malo rejcev ima v gnezdu nad 11 živorojenih pujskov. Uspešnost pripustov in velikost gnezda sta povezana: pri dobro opravljenem delu sta lahko obe lastnosti dobri, pri slabše opravljenem delu, pa je slab tako delež prasitev kot velikost gnezda. Na večini kmetij, kjer je prasilo manj kot 60 % od pripuščanih svinj, je bilo v gnezdu manj kot 10 živorojenih pujskov. Tudi pri ugodnih deležih prasitev najdemo kmetije z manj številčnimi gnezdi, kar bi lahko bilo povezano s pripustom ali osemenitvijo izven optimalnega časa. Čeprav je predstavitev zelo enostavna, vseeno kaže, da merjasci niso pravilno uporabljeni: premalo so uporabljeni pri stimulaciji in odkrivanju bukanja, pogosto pa preobremenjeni s skoki, ki so neenakomerno porazdeljeni.

Literatura

2008/120/ES 2009. Direktiva Sveta 2008/120/ES z dne 18. decembra 2008 o določitvi minimalnih pogojev za zaščito prašičev (kodificirana različica). Uradni List EU L47, 18.2.2009, 5–13
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:047:0005:0013:SL:PDF> (2011-09-25).

Christiansen J.P. 2010. The basic of pig production. Knowledge center for agriculture Landburgsforlaget, 2nd edition. 216.

English P.R., Smith W.J., Maclean A. 1982. The sow - improving her efficiency. Farming press limited, Suffolk, 2nd edition. Farming press limited: 354 str.

Kovač M., Malovrh Š. 2010. Rejski program za prašiče SloHibrid. Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije, Ljubljana: 396 str. (tipkopis).

Ule A., Malovrh Š., Kovač M. 2011. Presoja rezultatov priraje - prvi korak do uspeha. Spremljanje proizvodnosti prašičev, VII. del. Domžale, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Enota za prašičerejo, biometrijo in selekcijo, 5–18.

Ule A., Ule I., Kovač M., Malovrh Š. 2009. Primerjava rej s postavljenimi standardi za mere velikosti gnezda. Spremljanje proizvodnosti prašičev, V. del. Domžale, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Enota za prašičerejo, biometrijo in selekcijo, 81–90.

ULRS 2010. Pravilnik o zaščiti rejnih živali. Ur.l. RS št. 51/2010, 28.06.2010: 7592–7600.